

یادداشتی پیرامون مجلس چهارم

مجلس چهارم در اول تیرماه ۱۳۰۰ شمسی برابر با ۱۵ شوال سال ۱۳۳۹ هجری قمری (ژوئن ۱۹۲۱ میلادی) بر ریاست سنی آقای بیان‌الملک و منشی‌گری آقایان نصرت‌الدولم - مستشار السلطنه - غضنفرخان و عماد السلطنه تشکیل و کار خود را شروع کرده است.

در اولین جلسه آقای مؤتمن‌الملک با ۵۹ رأی (از ۶۵ رأی) به ریاست موقتی و آقای مدرس بنیابت ریاست مجلس برگزیده شده‌اند. (این مجلس پس از شش سال فترت تشکیل شده است.)

مرحوم مؤتمن‌الملک پس از انتخاب بر ریاست مجلس و در جلسه روز یکشنبه ۱۸ ذی‌القعدة سال ۱۳۳۹ (اول مرداد ۱۳۰۰) نطقی ایراد کرده و اظهار داشته است: «... بواسطه حوادثی که از پید اختیار ما خارج بود قشونی از اجانب باین مملکت وارد و در تحت حوادث و مصائبی که از ورود قشون اجانب حادث شد مجلس شورای ملی منحل شد (مجلس سوم) و از آن وقت تاکنون تقریباً شش سال است که انواع مصیبت و صدمه باین مملکت وارد آمده...»

پس رسیدگی به اعتبار نامه‌های نمایندگان شروع شد و در جلسه پنجشنبه ۱۸ جمادی‌الثانی سال ۱۳۴۰ اعتبار نامه مخبر السلطنه رئیس انجمن نظارت انتخابات دوره چهارم تهران مطرح گردید،

در این روز مخبر السلطنه در تهران حضور نداشت و سید یعقوب انوار و سلیمان میرزا با اعتبارنامه او بمخالفت برخاستند و او را قاتل خیابانی و مسبب فجایعی دیگر در آذربایجان و سایر جاهادانستند. مدافع انتخاب و اعتبارنامه مخبر السلطنه در این جلسه حاج شیخ اسدالله و محمد هاشم میرزا (شیخ‌الرئیس قاجار) بودند و به پیشنهاد شیخ‌الرئیس رسیدگی به اعتبار نامه مخبر السلطنه موکول به ورود او به تهران گردید.

تا اینکه در جلسه هشتم شعبان در حضور ایشان مجدداً اعتبار نامه وی مطرح گردید و موافق و مخالف به بحث در اطراف آن پرداختند و پس از سخنان دو نفر مخالف و موافق (سلیمان میرزا و رئیس‌التجار) مخبر السلطنه در دفاع از اعتبارنامه خود گفت: «... انتخابات دوره اول مجلس را من کردم... و در آن روزی که خیلی خطرناک بود این کار را کردم. اگر من این کار را نکرده بودم شاید اساس این مجلس امروز استوار نبود. غرض اینستکه من با همچو استبدادی و کلاء ملت را در روز هفدهم شعبان سلام بدم و با هزاران زحمت مجلس را دائر و و کلاهی ملت را انتخاب کردم. من آن آنمی هستم که در خدمت به آزادی و مشروطیت پیشقدم شده و یکسال تمام واسطه بین دولت و مجلس بهارستان بودم و هر کس که این جا حاضر و ناظر بود می‌داند من چه خدماتی در راه ایران نموده‌ام شاید بعضی فوت کرده‌اند اما اقبال‌الدوله و صاحب‌اختیار حاضرند و میدانند که دستخط مشروطیت شما را من از شاه گرفته و صادر کردم... این دستخط مشروطیتی که دارید من برای شما گرفتم یعنی مسوده آنرا خودم نوشتم و حشمت‌الدوله از روی مسوده من پاکنویس کرد و در حضور مرحومین عندالملك و مشیرالدوله از شاه گرفتم و اینجا آوردم شاید سردار جنگ بداند که سردار اسعد مرحوم را من از پاریس روانه اصفهان کردم چنانچه سردار اسعد مرحوم مکرر در مکرر می‌گفت: فلان کس مرا محرك شده و در

این آتش انداخت. تمام آتش‌ها را من دامن زده‌ام. در پاریس من سردار اسعد گفتم که شما باصفهان بروید... الخ».

سید یعقوب انوار در مخالفت با مخبر السلطنه گفت: «...خوبست از این بیعد همه ماها بدانیم که قوانین مشروطیت راجع بملت است، حکومت برای حفظ قانون است و حافظ حقوق عمومی هم قانون است. کسی نباید بگوید من کردم، من ساختم، من می‌کنم، تاریخ زحمات هر کس را در راه انقلاب ضبط کرده و اینهمه زحمات را برای این کشیده‌اند که دیگر کسی نگوید من گفتم، من کردم...» پس از دفاع جانانه مدرس و مخالفت مجدد سلیمان میرزا، چند نفر از نمایندگان از جمله آقایان: « (فهیم‌الملک - سید محمد تقی طباطبائی - حاجی شیخ محمد حسن - ناظم‌العلماء - میرزا طاهر تنکابنی - شیخ ابراهیم زنجانی - وقارالملک - امین‌التجار - ملک‌الشراف - دکتر لقمان - میرزا هاشم آشتیانی - محمد هاشم میرزا - سید محمد صادق طباطبائی - میر سید حسن کاشانی - سدیدالملک - سردار منعم - حاج میرزا علی محمد دولت‌آبادی) پیشنهاد کردند که نسبت به اعتبارنامه مخبر السلطنه رأی مخفی گرفته شود.

و بالنتیجه اعتبارنامه مخبر السلطنه با ۴۹ رأی موافق در برابر ۱۸ رأی مخالف بتصویب مجلس رسید و پس از چندی مخبر السلطنه مستعفی گردید و در کابینه مستوفی‌الممالک وزیر فوائدعامه شد. اکنون صورت مجلس انجمن مرکزی انتخابات تهران را می‌آوریم:

انجمن نظارت مرکزی انتخابات حوزه تهران و توابع و شمیرانات و کن و سولقان و لورا و شهرستانک و ارنکه و رودبار لواسانات قصران و غیره به ریاست حاج مخبر السلطنه و عضویت آقایان آقا علی نجم‌آبادی، شیخ ابراهیم زنجانی، شیخ حسین یزدی، معاضد السلطنه، میرزا محمود مدیر شرکت متفقه، میرزا حاجی آقا تاجر حریر فروش در روز یکشنبه ۹ شوال ۱۳۳۵ منعقد گردید

و تهران را به ۵ قسمت تقسیم نمود و برای هر قسمت يك انجمن فرعی بشرح زیر معین نمود:

مسجد سراج الملک - انجمن محله دولت و حسن آباد با قراء مربوط - عشرت آباد - معینیم - امامیه - جلالیه - بهجت آباد - جمشید آباد - امیر آباد - یوسف آباد - عباس آباد - و قصر قاجار و باغ شاه. مدرسه مرحوم آقا شیخ هادی - انجمن سنگلج و شهرنو - دروازه قزوین با قراء مربوطه - اکبر آباد جی و بر بانک - امامزاده معصوم - قلعه مرغی و صفاز - امامزاده حسن - مهر آباد طرشت - کاظم آباد و حسن آباد - نازی آباد - علی آباد - یحیی آباد - و اسفندیاری و محمد آباد عبدل آباد و نعمت آباد.

مسجد مرحوم آقا بهرام - انجمن عودلاجان.

مسجد شاه - انجمن محله بازار.

مسجد مرحوم امین الدوله - انجمن چالمیدان با قراء و نقاط مربوطه سلیمانیه - عضدییه - دوشان تپه - علی آباد - فرح آباد - نجف آباد - هاشم آباد - دولت آباد - منصوریه - شکر آباد - قصر فیروز صدولاب. ضمناً حوزه های فرعی دیگری نیز بشرح زیر برای حومه تهران در نظر گرفته اند.

شمیرانات - حصار بوعلی - تجریش.

کن و سولقان و نور آباد - لوراء و شهرستانک و توابع کن. لواسانات و قصران و رودبار و توابع - ابتدا لواسان بزرگ برای انجمن معین شده بود در ثانی به ملاحظه اینکه قدری بسایر قراء دور دست بود یا نظریات عمیق و پیشنهادی که حکومت محل کرده بود قریه گلندوک را معین و انجمن در آنجا منعقد گردید و نیز نظر بواقعه تراغ فی مابین اهالی تجریش باز آشوبی و حیدری و غیره که اگر در يك محل انجمن تشکیل شد اهالی قراء متخاصم از گرفتن تعرفه و دادن رای استنکاف می کردند انجمن تصویب کردند که هشت روز در تجریش انجمن تعرفه بدهد و هشت روز در حصار

بوعلی سه روز در تجریش اخذ رأی نمایند و دو روز در حصار بوعلی و بهمین ترتیب مجری و معمول گردید.

پس از تعیین محل انجمن‌های حوزه انتخابیه مذاکره و تبادل افکار بعمل آمده و قرار میشود اشخاصی برای عضویت انجمن‌ها انتخاب و دعوت شوند که داخل در اجتماعات سیاسی نبوده و بیطرف معین شوند. با تحقیقات لازمه از خارج و داخل و دخالت اشخاصی که بیطرف باشند برآمده اسامی اعضای انجمن‌های فرعی از نقطه نظر بیطرفی اکثریت آراء از اینقرار معین گردیده و با تصویب انجمن مرکزی انتخابات دعوتنامه از طرف حکومت برای آقایان که ذیلا اسامی آنها نقل میشود فرستاده می‌شود:

۱- انجمن محله دولت و حسن آباد - آقای معتمد الدوله - آقای آقا سید محمد پسر مرحوم آقا سید ریحان‌الله - آقای افخم‌الملک - آقای معتمد‌الملک - آقای غلامحسین خان خرازی - آقای آقا میرزا طالب شرکت اسلامی.

۲- انجمن محله سنگلیج و دروازه قزوین و شهرنو - آقای شیخ‌المشایخ - شاهزاده جهانسوز میرزا - آقای حاج صدق‌الملک - آقای حاج سید حسن طباطبائی - آقای نجم‌الدوله - آقای آخوند ملا محمد صادق - آقای حاج عبدالوهاب کلاه دوز.

۳- انجمن عودلاجان - آقای نظم‌الدوله - آقای بهاء‌الملک - آقای میرزا سیداحمد خان مستوفی - آقای حاج سید حسین پیشنماز - آقای دهخدا - آقای مشهدی باقر بقال - آقای حاج علی محمد اصفهانی.

۴- انجمن محله بازار - آقای مجدالدوله - آقای آقا سیدعوسی پسر مرحوم آقا سید ریحان‌الله - آقای حاج شیخ ابوالقاسم نوری - آقا میرزا حسین سیگاری - آقا میرزا محمد خان مدیر مدرسه ثروت - آقای میرزا اسدالله ارباب - آقای حاج میرزا عباسعلی آقاتاجر زدی. ۵- انجمن چالمیدان - آقای میرزا محمد پیشنماز رشتی - آقای

میرزا عبدالکریم ارباب - آقای شیخ علی کتابفروش - آقای میرزا غلامعلی خان معظم الملک - آقای معز السلطنه - آقای مشاور السلطنه - آقای حاج میرزا علینقی خان معتمد دیوان.

۶- انجمن شمیرانات - آقای سید محمد دربندی - آقا شیخ محمد پیشنماز - شاهزاده افخم الدوله - قوام الشریعه و آقا سید محمد جمارانی - میرزا حسینعلی تهری.

۷- انجمن کن و سولقان - آقا شیخ جواد - آقا موسی - آقا میرزا عمادالدین - آقا شیخ محمد تقی - آقا شیخ محمد جعفر - آقا شیخ محمد حسین - آقا شیخ عباس.

۸- انجمن نواسانات - آقا سیدخلیل - آقا شیخ احمد جمارانی - حسینخان بارانی - میرزا موسی خان افجه‌ای - حاجی معصومعلی کلارکی - آقا شیخ عباس کلارکی - آقا میرزا رضاخان سینکی.

صورتجلسه انتخابات آن دوره حاکی است که پس از آن اعلانی هم از طرف انجمن نظارت مرکزی طبع و منتشر می‌گردد مبنی بر اینکه از روز غره تا پانزدهم ذی‌القعدة انجمن‌های حوزه انتخابیه همه روزه از سه ساعت و نیم قبل از ظهر تا نیمساعت بظهر مانده و از دو ساعت و نیم بغروب مانده تا یکساعت از شب گذشته حوزه انتخابیه در محلات شهر و در بلوکات و در نقاطی که معین شده به اشخاصی که واجد شرایط انتخاب کردن باشند تعرفه انتخابات خواهند داد و از روز ۲۱ ذی‌قعدة تا ۲۵ شهر مزبور ساعات مذکور در شهر در عمارت مدرسه دارالفنون و از بلوکات در نقاط معینه اخذ آراء مینمایند.

روز ۲۸ شوال اعضای انجمن‌های جزء محلات شهر در دارالحکومه در انجمن نظارت مرکزی انتخابات حضور بهم رسانیده دستورالعمل‌های لازم گرفته هر انجمن رئیس و منشی خود را معین کرده و از روز غره ذیقعدة در تهران و بلوکات شروع بدادن تعرفه نمودند چون بواسطه گرمای هوا لازم بود که اعضای انجمنها هفته‌ای یکروز تعطیل نمایند روزهای دوشنبه از طرف انجمن نظارت مرکزی

انتخابات اعلانی مبنی بر تعطیل روز دوشنبه منتشر و در مقابل روز ۱۶ و ۱۷ بر مدت دادن تعرفه افزوده تا آخر روز ۱۷ ذیقعدہ اشخاصی که واجد شرایط بودند موافق ماده ۲۳ تعرفه داده شده و موافق ماده ۱۴ ثبت کتابچه مخصوص گردید کلیه تعرفه‌هایی که در ثبت حوزه اتحادیه داده شده بالغ (۱۶۵۱۸) نفر گردید بتفصیل ذیل:

پس از اینکه مدت دادن تعرفه باتمام رسید سه روز تعطیل و در روز ۲۱ شهر ذیقعدہ انجمن‌های جزء در شهر در عمارت‌دارالفنون منعقد و در بلوکات و در محل‌های خود تشکیل و قبل از شروع اخذ آراء مقررات ماده ۲۷ و ۲۸ را رعایت کرده هر انجمنی صندوق اخذ رأی خود را با حضور اعضاء مخبرین جراید و تماشاجی خالی‌بودن آنها را اعلام نموده در صندوق رامقفل و آراء مأخوذه را از شکافی که در بالای صندوق ساخته شده بصندوق انداخته در موقع تعطیل روی شکاف صندوق را مهر و لاک نموده و صندوق را در لفاف پیچیده لفاف را هم لاک و مهر کرده به آزانهای مأمورین تسلیم میدارند روز دوم اخذ آراء راپورتنی از کن رسید که نایب‌الحکومه کن اعظام‌الملک اهالی کن و توابع را تهدید و مجبور کرده است درباره اشخاصی که او گفته نوشته و رأی بدهند بمحض وصول این راپورت از طرف انجمن نظارت انتخابات مرکزی آقایان معاضدالسلطنه و میرزا محمود مدیر شرکت نموده عضو انجمن نظارت مرکزی را برای تحقیقات محلی باتفاق آقای نصیرالسلطان رئیس کابینه حکومت بکن اعزام و در آنجا تحقیقات وافیه بعمل آورده صحت راپورت معلوم و مراجعت نموده راپورت تحقیقات خودشان را که مبنی بر تهدید نایب‌الحکومه بمردم در دادن رأی بسوه و اهالی آزاد در دادن رأی نبودند داده انجمن رأی داد که آراء مأخوذه دو روزه بکلی الغا و بمردم اعلان شود که نایب‌الحکومه منفصل و اهالی در رأی خود آزادند و هر کس را که می‌خواهند بمیل خود منتخب نمایند و برای اجرای این امر آقای میرزا غلامعلی خان معظم‌الملک

عضو انجمن چالمیدان و آقا میرزا اسدالله ارباب عضو انجمن بازار معین و یکن فرستاده شدند و بترتیب مزبور بتمام اهالی اظهارداشتند که بهیچوجه واهمه و ترس نداشته باشند هر کس را که میل وجدانی خودشان است در ورقه رأی خود نوشته بصندوق بیندازند و آراء مأخوذه هم بدون رؤیت از صندوق خارج و باب شبهه القا نموده مراجعت کردند و از طرف حکومت هم اعظام الملك نایب الحکومه کن معزول و کسی دیگر بجای او فرستاده و اداره مدعی عمومی هم نوشته شد که مستنطق به محل فرستاده تحقیقات محلی در وقوع این امر بعمل بیاورد آقای اسدالسلطان مستنطق معین و باتفاق آقایان معظم الملك و میرزا اسدالله یکن رفته معظم الملك و میرزا اسدالله پس از انجام وظایف محوله مراجعت و آقای اسدالسلطان مستنطق عدلیه برای تکمیل استنطاق در محل چند روزی متوقف بودند.

اخذ آراء در شهر و بلوکات باستانی کن شب (۲۵) شهر ذی قعدة سه ساعت از شب گذشته انجام و باختتام رسیده و اخذ آراء در کن روز (۲۹) ذیقعدة خاتمه یافته و از قرار شرح ذیل در انجمنهای جزو حوزه انتخابیه شهر و توابع اخذ آراء گردید:

انجمن محله دولت و حسن آباد انجمن سنگلج و دروازه قزوین و شهر نو

۲۳۴۵

۲۰۰۲

انجمن محله بازار

انجمن محله عودلاجان

۲۲۶۹

۱۶۴۸

انجمن شمیرانات

انجمن محله چاله میدان

۵۶۲

۱۵۸۱

انجمن لواسانات

انجمن کن و سولقان و ارنکه و غیره

۸۴۰

۲۹۱

روز سهشنبه سلخ ذی القعدة تمام اعضای انجمنهای حوزههای انتخابیه شهر و توابع در مدرسه دارالفنون حاضر و از سه ساعت و نیم بغروب مانده و موافق ماده (۳۰) صندوقهای رأی خالی و موافق

ماده (۳۱) آراء صندوق احضار با عده رأی‌دهندگان که نمره تعرفه آنها از کتابچه ثبت نشان شده بود مقابله شده بود مقایسه شده نتیجه از اینقرار بود:

انجمن دولت و حسن آباد

۲۶۲۶ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

۲۰۰۲ عده اوراق صندوق

- زائد ندارد

۳۳۴۵ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

انجمن سنگلیج و شهر نو و دروازه قزوین

۲۵۲۰ عده اوراق صندوق

- زائد ندارد

انجمن محله بازار

۳۱۵۴ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

۲۲۶۹ عده اوراق صندوق

- زائد ندارد

انجمن عودلاجان

۲۱۵۰ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

۱۶۴۸ عده اوراق صندوق

انجمن چالمیدان

۲۱۵۰ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

۱۵۸۱ عده اوراق صندوق

- زائد ندارد

انجمن کن و سولقان و شهرستانک و غیره

۱۲۹۵ عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود

۲۹۱ عده اوراق صندوق

- زائد ندارد

انجمن شمیرانات

عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود ۸۵۹

عده اوراق صندوق ۱۰۲

انجمن لواسانات

عده نمراتی که در کتابچه ثبت و نشان شده بود ۹۳۹

عده اوراق صندوق ۸۴۰

پس از اینکه معلوم شد اوراقی که قانوناً محسوب میشود (۱۱۸۰۳) موافق ماده ۳۲ شروع باستخراج گردید و باین ترتیب در انجمن ها تا (۱۶) ذی حجه باستثنای روز عید اضحی بطول انجامید. هر یک از انجمن های جزو اوراقهای خود را استخراج کرده و صورت مجلس استخراج آراء را بانجمن مرکزی فرستادند. انجمن مرکزی از روی صورت جلسات محل های مزبور دوازده نفر را حائز اکثریت تشخیص و اعلام نموده است.

صورت اسامی منتخبین و تعداد آراء آنها و امضاء و مهر اعضای انجمن مرکزی و حکومت دارالخلافة تهران عیناً در صفحه بعد گراور شده است.

از دوازده نفر نماینده دوره چهارم تهران شش نفر بریاست وزرا (مستوفی الممالک - حاج مخبر السلطنه - مشیر الدوله - مؤتمن الملك - صمصام السلطنه - حکیم الملك) رسیده اند.

سه نفر بریاست مجلس شورای ملی (مستوفی الممالک، مؤتمن الملك، تدین) و دو نفر بریاست سنا برگزیده شده اند (حکیم الملك، تقی زاده) مرحوم حسینقلی خان نواب نیز مصدر شغل وزارت بوده است.

(توضیح اینکه در تاریخ انتخاب، آقای نواب سمت خیابت وزارت مختار سفارت ایران را در لندن داشته و از قبول و کالت عنبر خواسته است و دو نفر حائزین اکثریت بعد از او یعنی سید حسین اردبیلی و حاجی محمد تقی شاهرودی نیز بعد از انتخابات وقات یافته اند و ملك الشعراء بهار نیز که در انتخابات دوره چهارم تهران نفر شازدهم

بوده از بیرجند نمایندگی برگزیده شده است و لذا نفر هفدهم آقای
سید حسن مدرس با ۲۸۲۹ رأی از ۱۱۸۰۳ رأی بوکالت دوره چهارم
تهران انتخاب شده است

نتیجه حدیث چهارم...
 ۱- آقا شاد... ۷۷۲۷ - ۲- آقا شاد... ۶۶۱۵ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث پنجم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث ششم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث هفتم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث هشتم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث نهم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث دهم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث یازدهم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

نتیجه حدیث بیستم...
 ۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۲- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۳- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۴- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۵- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۶- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۷- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۸- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۹- آقا شاد... ۶۶۸۳
 ۱۰- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۱- آقا شاد... ۶۶۸۳ - ۱۲- آقا شاد... ۶۶۸۳

www.Ketab

www.KetabFarsi.com

ترجمه و تلخیص : مهشید وحیدنیا

سیاحت در ایران و خاطراتی از آن در سالهای ۱۹۰۹ - ۱۹۱۰

نوشته: کلود - آنت

... من طی سالهای ۱۹۰۹ و ۱۹۱۰ برای دومین و سومین بار به ایران سفر کردم. و این مسافرتها مقارن بود با انقلاب مشروطیت ایران و حوادث بعد از آن. انقلابی که فدائیان قفقاز و ارمنی و دلیران شمالی به سپهداری، سپهدار تنکابنی و دلاوران جنگجوی بختیاری به سرکردگی و زعامت حاج علی قلیخان سردار اسعد قیام کردند و تاج و تخت سلطنت محمد علی شاه قاجار را سرنگون ساختند.

من از این حوادث و وقایع بعد از آن تا آنجا که در جریان قرار گرفتم یادداشتهای فراوان تهیه کردم و در تاریخ قدیم ایران نیز مطالعاتی بعمل آوردم که نه همه آن یادداشتهای برای من مانده و نه ضرورت ذکر و نقل آن در این مجموعه لازم است فقط رؤس مطالب را مینویسم تا بیادگار بماند و روزی کسی را به کار آید...
از تهران به اصفهان: کشور ایران و پایتخت و مردم آن در فاضی بسر میرفتند، مسافرت از شهری به شهری بسیار دشوار بود، مخصوصاً برای خارجیانی که به خصوصیات خلقی مردم ایران و راهها و وسائل مسافرتی آشنائی نداشتند. به ما، در این زمینها، گفتنیها را گفته بودند. از طرفی اشتیاق به گردش دیدار شهرهای ایران را داشتیم و از طرفی نگران آینده خود و حوادثی که احياناً انتظار ما را میکشید بودیم و وقتی تهران را به مقصد اصفهان ترك گفتیم با این افکار مختلف و متضاد در ستیز بودیم. لیکن چون بار سفر بستیم و گرم راه شدیم و در بیابانهای دور و دراز مسافرت ما شروع شد از همه آن خیالات بدر آمدیم و با حالات دیگری روبرو شدیم.

در این سفر، مرکب راهوار ما کالسکه‌ای بود با اسبهای نجیب و سربراه و یک سورچی (راننده کالسکه) و یک همراه و محافظ که بنام عزیز خواننده میشد و کنار بست سورچی می‌نشست.

تاریکی شب، سردی هوا، نهم باران، صدای ناهنجار و گوش آزار چرخهای خشک و روغن نخورده کالسکه، دورنمای سنگها و صخره‌های کوهها که چون هیولائی، گوئی سر بر آسمان سوده بودند وضع و حالت خاصی در ما بوجود آورده بود.

در این شب نه خواب به چشم ما رفت و نه چنین امکانی بود و نه چنین انتظاری داشتیم. زیرا خیالهای مختلف، تکانهای شدید که بر اثر ناهمواری راه دائم ما را به

دیوارهای کالسکه، می‌کوبید و ترس و وحشت از حرامیان، خواب راحت را بر ما حرام کرده بود و باین‌وضع و حال شب‌را بسربردیم و آنگاه که هوا روشن شد و قرص خورشید «چو خون آلوده زدی سر ز مکن» بدر آورد و انوار زرین خود را به جهان و جهانیان ارزانی داشت و پایان شام تاری را اعلام کرد، ما در برابر خود منظره‌ای بس عالی دیدیم. و آن گنبد حضرت معصومه (علیها سلام) بود که در پرتو نور جذاب آفتاب صبحگاهی ابهت و تلالوی خاصی داشت.

در خارج و بیرون دروازه شهر قم، زوار فراوان اطراق کرده بودند و بانتظار طلوع آفتاب بودند تا از بینائی دل و دیده استفاده کنند و به زیارت مرقد پاک حضرت معصومه بشتابند و آئینه دل را صفا و جلا بخشند.

کالسکه ما، با کاروان‌های زوار به شهر قم درآمد و به مرقد حضرت معصومه نزدیک شد. اما، من اجازه رسمی نداشتم که به حریم حرم نزدیک شوم. زیرا خارجیان را چنین جوازی نبود. پنج سال پیش در طی اولین سفر توفیق یافته بودم تا از گنبد و بارگاه و مسجد حوالی حرم عکس بگیرم ولی در اینسال چنین شانس نصیب نگردید.

توقف ما، در قم کوتاه بود. در نزدیکی حرم در کنار قبرستانی خشک و ماتمزه ساعاتی را گذرانیدیم و پس از آن مرکب بسوی اصفهان رانیدیم.

عصرگاه به کالسکه نشستیم و از بازارهای تنگ و پیچ در پیچ گذشتیم. مردم در رستورانها و کافه‌ها نشسته بودند و کباب می‌خوردند و یا قلیان می‌کشیدند. گذر از راههای تنگ با کالسکه چهار اسب بسیار دشوار بود و غالباً راه عبور سد میشد ولی مردم کمک میکردند و نمی‌گذاشتند ما - زیاد معطل شویم. پس از دو ساعت از دو بازار گذشتیم و شهر قم را پشت‌سرنه‌ایم و با تاریکی شب در دل بیابان براه افتادیم. گاهی رعد و برق و باران و گاهی چهره ماه از پس ابرها، رخ مینمود و نور کم‌رنگ آن بر دشت و کوهسار پرتو افکن میشد. ما قبل از طلوع آفتاب به شهر کاشان رسیدیم. در حوالی شهر بما گفتند، کاشان گرفتار جنگ داخلی است و وضع ناامنجاری دارد، از ترس و بزدلی مردم کاشان برایمان داستانهای گفته و از ناامنی راههای اطراف شهر افسانه‌ها خوانده بودند که ما، جز شنیدن و سکوت چاره‌ای نداشتم. زیرا کاری از دستمان ساخته نبود و اسیر پنجه قضا و دست قدر بودیم.

در کاشان، نایب حسین، پیرمردی هفتادساله بردولتی‌یاری شده بود و دائم با سربازان در جنگ و گریز بود. قرارگاههایی در کوههای اطراف داشت و شب‌هنگام با یاران خود به دشت سرازیر میشد و به غارت نبات و شهرها و جنگ با دولتیان میپرداخت و راههای ورود و خروج به شهر را زیر کنترل داشت.

ما به محض رسیدن به کاشان در خانهای نزدیک تلگرافخانه شهر منزل گزیدیم. شب اول ورود ما به کاشان جنگ و درگیری سختی بین قوای دولتی و اتباع نایب حسین در میان بود و ما تا صبح نتوانستیم بخوابیم زیرا دائم صدای تیر و تفنگ بگوش میرسید. جنگ و گریز و محاصره در داخل و حومه شهر ادامه داشت و چند نفر نیز از طرفین کشته شدند ولی مرغ از قفس پرید و نایب حسین بر اسب راهوار سوار شد و از بیراهه خود را از معرکه بیرون کشید و به پناهگاههای کوهستانی خود که میگفتند گنجگاهی هم در آنجا نهفته است پناه برد.

روز بعد، کاشان آرام بود و گویی اتفاقی نیفتاده است. در این روز ما را مجالی پیش آمد تا در شهر به گردش بپردازیم. بناهای تاریخی را ببینیم. حتی فرصت

یافتیم تا سری هم به محله یهودیان کاشان بزنیم. پس از بازدید از شهر بسوی اصفهان حرکت کردیم. این بار هم مثل دفعات پیش، حرکت در شب اتفاق افتاد. شبی بود مهتابی. نسیم ملایمی میوزید. هوا نه گرم بود و نه سرد. کالسکه‌چی در طول راه دائم زمزمه می‌کرد و آواز میخواند. گاهگاه با قطار شتران برخورد میکردیم که مال‌التجاره و مسافر حمل میکردند. زنگهایی که به گردن شتران بسته شده بود آهنگهای گوش‌نوازی می‌نواختند. برای کاروان مانند لالائی بود که پس از دقایقی با آن خو میگرفتیم و در حالت خلسه و خواب فرو میرفتیم.

خارج از شهر سرپازان بختیاری کشیک میدادند. اینان به یاری قشون دولت و از طرف دولت آمده بودند تا با نایب‌حسین دست و پنجه نرم کنند و او را سرکوبه نمایند. ولی گاهگاه کاروانیان را سروکیسه میکردند و تک تک هم به راهزنی میبردند. لیکن ما از این تعرضات مصون ماندیم. و تنها ژاندارمی که برای حفاظت از جان و مال ما از کاشان همراه کرده بودند بدون هیچ برخوردی و حمله و هجومی شب را به صبح آورد و ناچار شد که با مزاحمین در آویزد یا از دست آنان بگریزد. ما را بخت یار بود و بختیاری مزاحم نشد.

در مورچه خورت به مسیو بریل که کنسول انگلیس در شیراز بود برخوردیم. وی با ۱۲ سرباز هندی و ۱۲ محافظ ایرانی عازم تهران بود. در راه راهزنان به او حمله کرده دو تن از محافظانش را کشته و اموالی را از او به غارت برده بودند.

در این صل مشول پست اجازه مسافرت نمیداد و میگفت در راه دزدان فراوانند و جان و مالتان در خطر است. ولی ما به حرفهای او گوش ندادیم و به راه خود به جانب اصفهان ادامه دادیم. ساعتی بعد با دو مرد مسلح روبرو شدیم که با اصرار و عصبه یولهای ما را طلب میکردند. اسلحهها را بما نشانه گرفته بودند و پی در پی میگفتند: پول بده، پول بده. من اسلحه کوچکی با خود داشتم ولی در آن دقایق در دسترس نبود. سورچی و عزیز نیز که پهلوئی دست او نشسته بود هر دو به احوال خوشی فرو رفته بودند. از سروصدا بیدار شدند. به عزیز گفتیم اینها کیستند و در این وقت شب با ما چکار دارند؟

عزیز پس از گفتگوی کوتاهی با آنان گفت: اینها از قشون ابوابجمی دولتمند، از اردوی خود دور مانده و گرسنه و خسته‌اند و از شما تقاضای کمک دارند. منهم جزئی پول و قدری سیگار بآنها دادم و خودم را از شر آنها خلاص کردم و نفس راحتی کشیدم.

کالسکه به راه افتاد و ساعت دو بعد از نیمه شب در منزلگاهی که در حوالی اصفهان بود اتراق کردیم و ساعتی به استراحت پرداختیم. با طلوع آفتاب از خواب برخاستیم. منظره جانب و زیبای اصفهان از دور نمایان بود. کیوتراخانهها در دشتهای و مزارع همچون پایگاهها و «بروج مشیده» در فواصل مختلف دیده میشد و هزاران کیوتر در پی نانه از داخل برجها به پرواز درآمدند. منارها و گنبدهای لاجوردی و رنگارنگ زیبایی مسحورکننده‌ای داشت. تجسم این منظره جانب و زیبای پایتخت صفویان و اصفهان معروف به نصف جهان را قلم موشکاف و فرصتی کافی لازم است تا آنچنانکه درخور است قلمی گردد که مرا اکنون توان و یارای آن نیست. باری به شهر اصفهان درآمدیم. شهری بود زیبا، جذاب و پر جوش و خروش. همان اول صبح صنعتگران اصفهانی پشت میز کارشان نشسته و بکار مشغول بودند. کارهای

ظریف دستی آدمی را مسحور میکرد. ما از خیابان‌ها و کوچه‌های مختلف گذشتیم و به کنسولگری روس رسیدیم. کنسولگری روس ساختمانی بزرگ و حیاطی وسیع و پردرخت و پر گل داشت و اقامت ما در یکی از آپارتمان‌های کنسولگری بود... نویسنده در اینجا وضع کنسول و کنسولگری را به اجمال شرح میدهد و آنگاه به توصیف «باغ نو»ی ظل‌السلطان میردازد و از بناهای تاریخی اصفهان و هنرمندان آن مطالبی بیان میدارد که در فرصتی دیگر نقل خواهد شد.

فہرست اعلام

۲

الف	آخوند تبریزی (حاج) ۸۸
	آخوند ملا محمد صادق ۴۵۵
	آدمیت ۱۸۶
ابن خلدون ۳۱۱	آذرمی (کاظم) ۴۳۱ - ۴۳۲
ابی بکر ۱۳۷	آراگون (لوئی) ۳۷۶
اتابک (میرزا علی اصغر خان) ۱۴	آرمسٹرانگ ۱۳۰
۸۵ - ۸۶ - ۸۹	آزاد مراغی (ابوالقاسم) ۱۹۸
اتیوماساشی ۲۰۵ - ۲۲۵	آزودہ ۲۳۲
احتمام الدولہ ۸۶	آشتیانی (میرزا ہاشم) ۵۵ - ۵۶ -
احمد شاہ ۱۸۷ - ۲۰۰	۵۷ - ۵۸ - ۴۵۳
ادیب برومند ۳۳	آشور ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸
ادیب تبریزی ۸۸	آصف الدولہ ۸۶
ادیب طوسی ۴۵ - ۴۶	آصف السلطنہ ۸۶
اریاب جمشید ۲۸۵	آغاباشی (حاجی سرور خان) ۸۶
اریاب (حاجی محمد) ۸۶	آقا اولی (تیمسار سہید فرجاللہ) ۲۰۱
اریاب رستم گیو ۲۸۵	آقا سید محمد (پسر آقا سید ریحان اللہ)
اریاب کیخسرو شامرخ ۲۸۵	۴۵۵
اریاب مہربان مہر ۲۸۶	آقا سید محمد (پسر آقا سید صادق)
اریاب (میرزا اسد اللہ) ۴۵۵ - ۴۵۸	۱۳۶
اریاب (میرزا عبدالکریم) ۴۵۶	آقا میرزا محمد (پسر میرزا ہادی)
اریاتسکی ۱۵۱	فسائی (۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۷۷)
اریبیلی (سید حسین) ۶	آقا میرزا محمد خان ۴۵۵
ارژنگی (اصغر) ۴۲۲	آقا نجفی ۱۰
ارژنگی (میر مصور) ۴۲۲	آیزنہاور (ڈنرال) ۶۷ - ۶۸

- اریستید بریان ۸۲
 استالین ۶۱ - ۱۴۴ - ۳۵۶ - ۳۶۸ -
 ۳۶۹ - ۳۷۰ - ۳۷۱ - ۳۷۲ -
 ۳۷۷ - ۳۷۸ - ۳۸۳
 استیانیف (سروان) ۱۴۵
 اسداله (حاج شیخ) ۴۵۲
 اسعدالسلطان ۴۵۸
 اسفندیاری (دکتر امیر محمد) ۱۶۰ -
 ۱۷۲
 اسفندیاری (دکتر حسینی) ۱۵۹
 اسفندیاری (محمود) ۱۶۹
 اسفندیاری (یمین) ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶
 اسکارواید ۱۵۴
 اسکندر مقدونی ۲۳۵
 اسمیت (حقوقدان انگلیسی) ۶۶
 اسپرینگی ۳۷۵
 اشرف الملوک دولو (همسر قوام السلطنه)
 ۳۲۳
 اشتورمر (بوریس) ۲۷۳ - ۲۷۴
 اصفهانی (حاج آقا جمال) ۱۹۳
 اصفهانی (حاج سید ابوالقاسم) ۸۷
 اصفهانی (حاج علی محمد) ۴۵۵
 اصفهانی (میرزا محمد حسین) ۲۲
 اعتضامزاده ۱۶۳
 اعتمادالایاله (میرزا عبدالاحد خان)
 ۱۷۸ - ۱۸۲ - ۱۸۳
 اعتمادالذاکرین ۸۷
 اعتمادالواعظین ۸۷
 اعظامالدک ۴۵۷ - ۴۵۸
 اعلم الدوله ۱۳۷
 اعلم الملک ادهم (دکتر) ۴۰۹
 افتخارالذاکرین (سید صادق) ۸۷
 افتخارالسادات ۸۷
 افجهای (میرزا موسی خان) ۴۵۶
 افخم الدوله (شاهزاده) ۴۵۶
 افخم الملک ۴۵۵
 افیم نووی (پدر راسپوتین) ۲۷۴
 اقبال الدوله ۸۶ - ۴۵۲
 اکبر شاه ۲۵۹
 اگنت ۱۷۶ - ۱۸۲
 الخطابی (محمدابن عبدالکریم) = شیخ
 عبدالکریم رفیعی
 الطافی ۱۶۵
 الکساندرا (ملکه روسیه) ۲۷۹
 الکساندر سوم ۲۷۷
 امام جمعه خوئی (حاج) ۸۵ - ۱۹۳ -
 ۱۹۸
 امجدالدوله (حاجی) ۸۶
 امیر اسعد (پسر سپهسالار اعظم) ۱۱۱ -
 ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ -
 ۱۱۶ - ۱۱۷
 امیربهاجر (حسین پاشاخان) ۱۳۷
 امیر پنجه (زمان خان) ۸۶
 امیر حشمت کهرمائی ۶
 امیر خان (پسر غایب حسین) ۲۴۹ -
 ۲۵۲ - ۲۵۵ - ۲۵۶
 امیرخان سردار ۸۵
 امیر خیزی (آسمیل) ۴۲۳ - ۴۲۴
 امیر علائی ۷ - ۳۳
 امیر لشکر (عبدالله طهماسبی) ۴۲۴
 امیر مفتحم بختیاری ۱۸۹
 امینالتجار ۴۵۳
 امینالسلطان (میرزا علی اصغر خان)
 ۱۳۵
 امین (دکتر سعید حسن) ۲۹۱
 امین (سید علینقی) ۲۹۳
 امینی (امیرقلی) ۴۳
 امینی (مهندس مصطفی) ۴۲۲
 اناستازی (دختر پادشاه مونتنگرو) ۲۷۸
 انتخاب نظام (عازور) ۲۰۱

- انتظام الدوله ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ -
 ۲۴۸ - ۲۵۰
 انگلز ۳۸۶
 انوار شیرازی (آقا سید یعقوب) ۹۴-
 ۴۵۲ - ۴۵۳
 اوکولوویچ (ژنورگیز) ۳۳۵ - ۳۳۶-
 ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۴۰ -
 ۳۴۱ - ۳۴۳
 اومینو ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۹-
 ۲۲۰
 ایانگورا ۳۶۹
 ایبو (ژنرال) ۸۲
 ایچمان ۳۶۸
 ایدانوف ۳۶۹
 ایدن (وزیر خارجه انگلیس) ۲۸
 ایگورتام (دکتر) ۳۵۳
 ایوان (اسقف) ۲۷۷
 ایوانف ۱۴۴
 ایوان مخوف ۱۴۱
 ایژوف ۳۶۸ - ۳۶۹
- ب
- باخدا (سید محمد) ۴۳۱
 بارانی (حسینخان) ۴۵۶
 باقر آقا (حاجی) ۸۶
 باقر خان (توکر قوام السلطنه) ۳۲۲-
 ۳۲۳
 باقری ۱۶۵
 بالدرین (صدراعظم) ۱۵۴
 بحرینی ۸۵
 بدرالدوله صدیقی (حاج) ۵۴
 بدیع‌الذاکرین شیرازی (آقا سید
 مجتبی) ۸۷
- بدیع‌الملک ۸۶
 برژنف ۳۵۳
 بروجرندی (شیخ محمد) ۱۹
 بریا ۳۶۸ - ۳۷۰
 بقائی (باقر) ۲۴۳
 بکس (ارضی) ۲۴۷
 بلاگوئیچ (سرگرد) ۱۴۵ - ۱۴۶
 بواشو (ژنرال) ۸۰
 بوذرجمهره (دکتر) ۲۵۸ - ۲۸۶
 بوستان (مجدالعلی) ۶ - ۷
 بوشهری (حاج معین) ۱۹۳ - ۱۹۸
 بوعلی سینا ۱۱۹
 بوکوسکی ۳۷۷
 بوهرلر (آتوکرانس) ۷۰ - ۷۱ - ۷۲-
 ۷۳
 بهاءالدوله (حاجی) ۸۶
 بهاء نظام ۸۶
 بهادرالسلطنه (خلعتجری محمد) ۱۱۵
 بهار (شیخ احمد) ۴۳۰
 بهبهانی (سید عبدالله) ۱۷ - ۲۰ -
 ۲۱ - ۲۶ - ۹۰ - ۹۱ - ۱۳۶-
 ۴۳۲
 بهزاد (حسین) ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱-
 ۱۶۲ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ -
 ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۲
 بهزاد (کمال‌الدین) ۱۶۰
 بهشتی (میرزا نصرالله) = ملك المتكلمين
 بیان‌الملک ۴۵۱
 بیندل (مستر) ۶۶
 بیلوت (ژنرال) ۸۰
 بینای تبریزی (حاجی خان) ۴۲۲

تقیزادہ تبریزی (منصور) ۲۴۹
تقیزادہ (سید حسن) ۱۱ - ۱۰۶ -
۲۰۰ - ۳۰۰ - ۴۶۰

تتکابنی (میرزا طاهر) ۱۱۲ - ۴۵۳
توخاچفسکی ۱۵۱
تولنی (فریدون) ۳۹۵
تولیت ۲۴۳
تیہور ۳۱۸
تیہورتاش ۲۹۶

ث

ثقفی (حسین) ۱۳۴

ج

جاکسون (میجر) ۲۷۰ - ۲۷۱
جامی ۱۶۳
جرالد (فیتز) ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ -
۱۶۶ - ۱۶۹ -
جعفر قلی خان (پسر امیر اسعد) ۱۱۲ -
۱۱۳ - ۱۱۴
جلال الدولہ ۸۶
جلالی (علی) ۱۶۳
جمارانی (آقا شیخ احمد) ۴۵۶
جمارانی (آقا سید محمد) ۴۵۶
جمالزادہ (سید محمد علی) ۹ - ۱۷ -
۲۶
جواد (آقا شیخ) ۴۵۶
جہاندار میرزا (شاهزادہ) ۸۶
جہانسوز میرزا (شاهزادہ) ۴۵۵
جہانشاہ خان ۸۶
جہانگیر غفول ۲۵۹

پ

پالمرستون ۱۵۵
پتن (مارشال) ۸۰ - ۸۱
پریہونوریورا ۸۲
پترکبیر ۱۳۹
پتر (گراندوک) ۲۷۸
پلمیانیکف ۱۵۱
پنلوہ (نخست وزیر فرانہ) ۸۰
پوپ ۱۶۸
پوپو ۱۴۲
پوریشکوویچ ۲۸۲ - ۲۸۳
پهلوان رضا ۲۴۹ - ۲۵۱ - ۲۵۲
پیشون (سروان) ۱۴۹

ت

تاجر یزدی (حاج علی اصغر) ۲۸۸
تایشو (امپراطور) ۲۱۶
تثوفان (اسقف اعظم) ۲۷۷ - ۲۷۸ -
۲۸۹
تبریزی (آقا میرزا احمد) ۸۸
تبریزی (شیخ محمد تقی) ۸۸
تبریزی (میرزا عبدالصین) ۸۸
تجویدی ۱۶۵
تدین ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۴۶۰
ترامبتخان ۱۱۳
تراپسینکوف ۳۷۲
تروتسکی ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴
تروخویچ ۳۴۴
تزارویچ الکسی (ولیعہد روسیہ) ۲۷۴ -
۲۷۸ - ۲۸۰

حکیمباشی (حاج میرزا علی اکبر) ۲۲۹
حکیمزاده ۱۸۶
جزء سیدالشهدا ۲۹۴

ع

چرچیل (مستر) (مترجم سفارت) -
۱۵ - ۲۵
چرچیل (نخست وزیر انگلیس) ۲۸
چنگیز خان ۱۵۰ - ۳۱۸

خ

خائوستف ۳۷۷
خاچفسکی (ژنرال) ۱۴۸
خالدین ولید ۲۹۴
خانم طلا (سوغلی شاهانله خان) ۲۵۰
خرازی (غلامحسین خان) ۴۵۵
خراسانی (آخوند ملا محمد کاظم) ۹۱
خراسانی (هادی) ۵۹ - ۶۰ - ۱۲۹
خروشچف ۳۵۵ - ۳۷۱
خسروانی (شهاب) ۶ - ۷
خلعتبری (رحمتالله خان) ۷۵
خلعتبری تکتابنی (ارسلان) ۱۰۹
خلیل (آقا سید) ۴۵۶
خلیلی (عباس) ۳۰۵
خواجوی (نصیرالدین) ۵۰ - ۵۱
خواجه نصیرالدین ۱۱۹
خواجه نظام الملك ۱۱۹
خوارزمی ۱۱۹
خوانساری (آیتالله) ۴۳۲
خیاباتی ۴۵۲
خیام ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۶ -
۱۶۷ - ۱۶۹ - ۱۷۲ - ۳۱۸ -
۳۲۲

د

دارالضرب (حاجی امین) ۸۶
دانیل ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۹۲

ح

حاجبالدوله (مصطفی خان قاجار) -
۸۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۳۰۱ - ۳۰۲ -
۳۰۳ -
حاج سید حسین پیشناز ۴۵۵
حاجی شیخ محمد حسن ۴۵۳
حاجی نوری ۱۲۲
حاجی واشتگتن = صدرالسلطنه
حاذقی (ابوالفضل) ۴۲۵
حافظ ۱۹۶
حبيب الله خان (ملا) ۲۴۳ - ۲۴۸
حرمتالدوله ۸۶
حام لشکر ۸۶
حسین (ع) ۴۲۶
حسین خان صو (حاج میرزا) ۲۳۰
حشمتالدوله ۴۵۲
حشمتالناکرین شیرازی (حاج) ۸۷
حضرت ابراهیم ۲۳۹
حضرت اسمعیل ۲۳۹
حضرت رضا (ع) ۲۲۹
حضرت مریم ۲۷۵
حکمت تبریزی (باقر) ۴۰۱
حکمت (علی اکبر) ۴۲۱
حکیم الملك ۸۶ - ۱۸۹ - ۴۶۰ -

راسپوتین (گریگوری افیموویچ) ۲۷۳
 ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸
 راسپوتین (ماریا) (بخترا راسپوتین)
 ۲۷۵ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱
 راسل (پوتراند) ۳۸۷
 رئیس‌الاطباء (حاج میرزا سید حسن)
 ۲۳۰
 رئیس‌التجار ۴۵۲
 رئیس‌السادات (حاج) ۸۸
 رحیم‌خان ۱۶۰
 ردر (فرمانده نیروی دریائی آلمان)
 ۶۰
 رزم‌آرا (حسنعلی) ۲۳۵
 رشیدیه (سرتیپ) ۱۸۵
 رشیدالسلطان ۱۱۳ - ۱۱۵ - ۱۱۶
 رضا خان (پسر نایب حسین) ۲۴۹ -
 ۲۵۲ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷
 رضا قلیخان (حاجی) ۸۶
 رعدی آدرخشی (دکتر غلامعلی) ۴۰۱
 رکن‌الممالک ۸۶
 روبرت (کلنل) ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲
 رودلفی (نریاسالار دکتر) ۷۰
 روزیر (ستوان) ۸۲
 رومل (مارشال) ۲۷ - ۱۳۹
 رهنما (میرزا زین‌العابدین) ۱۹۹
 ریاضی (میرزا حسن) ۴۰۱
 ریحان‌الله (آقا سید) ۴۵۵
 ریضی (شیخ عبدالکریم) ۷۵ - ۷۶ -
 ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ -
 ۸۲ - ۸۳ - ۸۴

ز

زاهدی (اردشیر) ۱۶۹ - ۱۷۰

زاور ۵۰ - ۵۷
 دبیرالدوله ۸۶
 دبیرالسلطان ۸۶
 دبیرالملک ۱۹۰
 دبیرلشکر ۸۶
 دربندی (سید محمد) ۴۵۶
 درویش فتحعلی (آقا شیخ محمد
 کاظمی) ۸۸
 درویش (محمد) ۱۳۵
 دستغیب شیرازی (سیدمحمدباقر) ۸۷
 دشتی ۵۵
 دلماس (شاپان) ۱۲۹
 دوگل (ژنرال) ۷۸ - ۸۰
 دولت‌آبادی (حاج میرزا علی محمد)
 ۴۵۳
 دولت‌آبادی (حاج میرزا یحیی) ۱۸
 دومرگ (نخست وزیر فرانسه) ۸۳
 دونیتز (نریاسالار) ۵۹ - ۶۶
 دهخدا ۹۴ - ۴۵۵
 دهش (عباسقلی) ۳۰
 دیبا (امید اسدالله) ۴۲۲
 دیسرائیلی ۱۵۵
 دیکسن (ژنرال) ۱۹۶ - ۲۰۱

ذ

ذبیح‌السلطنه ۲۴۰ - ۲۴۱
 ذکاءالملک فروغی ۲۰۰ - ۴۴۹
 ذوالفقاری (ناصر) ۱۷۲

ر

راست (حاج آقا جمال) ۱۹۸

سبزواری (حاج میرزا حسین) ۲۹۵ -
۲۹۶ - ۲۹۷

سبزواری (سید محمد باقر) (استاد
دانشکده الهیات) ۲۹۳

سپهدار اعظم تنکابنی (محمد ولی خان
خلعتجبری) ۸۵ - ۹۵ - ۱۰۹ -

۱۱۱ - ۱۱۶ - ۱۱۷

سپهدار اعظم رشتی (فتح الله خان)
۱۹۰ - ۱۹۲

سهر (احمد علی - مورخ الدوله) ۱۵۳
سدیدالملک ۴۵۳

سراج الملک ۸۶

سرتیب (میرزا محمد خان) ۱۱۲ -
۱۱۳

سردار اسعد بختیاری (حاج علیقلی
خان) ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۹ - ۴۵۲ -

۴۵۳

سردار افخم ۸۵

سردار جنگ ۴۵۲

سردار سپه ۴۳ - ۲۸۸

سردار سیف ۱۲۷

سردار ناصر ۱۲۷

سردار مطعم ۴۳۳

سعدالدوله ۱۹۶

سعدین ابی وقاص ۲۹۴

سعدی ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۰۳

سلطان الناکرین قره چهداغی ۸۸

سلطان المتألهین (حاج سید کاظم)

۸۷

سلطان المتکلمین (حاج شیخ مهدی)

۸۷

سلطان المحدثین (حاج سید جواد)

۸۷

سلطان المحققین (حاج شیخ محمد)

۸۷

زربشت ۲۶۱

زرنکار (محمد) ۱۶۳

زکیخان سردار ۱۳۴

زنجانی (آقا شیخ ابراهیم) ۱۲۶ -
۴۵۳

ز

زاناتیماچکویج ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۴۷ -
۳۴۸ - ۳۵۰ - ۳۵۱

ژوان (ژرنال متفقین) ۱۴۹ - ۱۵۰

ژیرو (سرهنگ) ۷۹ - ۸۰

ژیلیارد ۲۸۰

س

ساخاروف (آندره) ۳۵۳ - ۳۵۴ -
۳۵۵ - ۳۵۶ - ۳۹۳

سانات لاریجانی ۸۶

ساری اصلان ۸۶

ساعبدالوله (سردار تنکابنی) ۱۳۴

ساعده المطاک (فرج الله خلعتجبری)

۱۱۵

سالارالدوله ۱۸ - ۸۵ - ۱۰۳ -

۱۰۹ - ۱۱۰ - ۱۱۱ - ۱۱۲ -

۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ - ۱۱۶ -

۱۱۷

سالارالسلطنه ۹۲

سالارالملک ۸۶

سالارلشکر (عباس میرزا) ۱۹۲

ساجی (آقا شیخ محمود) ۸۷

ساونیکف (بوریس) ۱۴۳

سبزواری (حاج ملا هادی) ۲۹۲ - ۲۹۳

- شترداران ۸۸
شجاع لشکر (برابر مناشالله خان کاشی)
۲۴۶ - ۲۴۹
شجاعی (تیمارسر لشکر مجید) ۴۲۲
شریعتمدار (حاج میرزا ابراهیم) ۲۹۲
شریف الدوله ۲۴۸
شرف الواعظین ۸۷
شرفی (محمود) ۴۰ - ۴۲
شجاع السلطنه ۸۵
شصت الدوله ۸۶
شمس (سرهنگ) ۳۱
شوستر (مستشار امریکائی) ۱۰۲ - ۱۵۲
شوشوف ۳۲۸ - ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱ -
۳۳۲ - ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۳۵ -
۳۳۶ - ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ -
۳۴۰ - ۳۴۱ - ۳۴۲ - ۳۴۳ -
۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۴۶ - ۳۴۷ -
۳۴۸ - ۳۴۹ - ۳۵۰ - ۳۵۱
شهاب السلطان ۸۶
شهردار (دکتر یحیی) ۴۲۳
شهرستانی (سرهنگ سید باقر) ۴۳۱
شهیدی (ابوالقاسم) ۲۷
شیخ الاسلام (حاج شیخ ابوالقاسم) ۲۲۸ -
۲۲۹
شیخ الاسلام سزوار ۲۹۳
شیخ المشایخ ۴۵۵
شیخ انصاری ۱۲۰
شیخ بهائی ۱۲۲
شیخ طوسی ۱۱۹ - ۱۲۰
شیخ عبدالله آل علی ۲۳۲
شیخ علی کتابفروش ۴۵۶
شیخ محمد پیشتماز ۴۵۶
شیرازی (سید یعقوب - انوار) ۲۳
شیرازی (میرزا حسین) ۲۹۳
شیرازی (میرزا فضل الله پدیر حسین بهزاد)
- سلطان سیف الدوله ۲۵۴
سلطان عبدالمجید (شاهزاده) ۱۳۵
سلطان کاظم خان سیاح ۲۵۳
سلطان محمد عبدالدوله (ابن فتحعلی
شاه قاجار) ۱۳۵
سلطان محمودخان پروین ۲۵۳
سلطان ضیاء الدوله ۲۵۳
سلطان مولای یوسف ۸۲ - ۸۳
سلیمان خان ۲۴۸
سلیمان میرزا (معروف به اسکندری)
۱۹ - ۱۵۶ - ۴۵۲ - ۴۵۳
سنوف ۱۴۷ - ۱۵۱ - ۱۵۲
سمیعی (میرزا کاظم خان) ۵۳ - ۵۴
سورل (لوی) ۲۷۳
سوفرن (سروان) ۸۲
سولژنیتسین ۳۷۵ - ۳۷۶
سهام الدوله امیر تومان (جعفر قلی خان)
۱۷۵ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۸۱
سید ابوالقاسم خان ۱۰
سید ابوتراب خان ۱۴
سید عبدالحمید (طلبه) ۱۹ - ۲۰
سیگاری (آقا میرزا حسین) ۴۵۵
سیمایویچ (آرون) (منشی راسپوتین)
۲۸۱
سیمون (سروان) ۱۳۰
سینکی (آقا میرزا رضا خان) ۴۵۶
سینیاوسکی ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۹۲
- ش
شاپشال روسی ۹۴
شاکری ۲۶۴
شاهروندی (حاج محمد تکی) ۴۶۰
شاهین (بریادار) ۴۰

ض

ضرابی (سرلشکر) ۲۵۰
 ضرغام (حاج محمد علی خان) ۱۱۵
 ضرغام صبری ۲۴۹
 ضیاءالملک ۸۶
 ضیاءالواعظین شیرازی ۸۷
 ضیغم‌الممالک خلعتبری ۱۱۵

ط

طالب (آقا میرزا) ۴۵۵
 طالقانی (حاجی سید محمد) ۸۸
 طباطبائی (آقا سید محمدتقی) ۹۰
 ۹۱ - ۴۵۳
 طباطبائی (سید حسین) ۴۵۵
 طباطبائی (سید ضیاءالدین) ۱۹۹ -
 ۳۲۳ - ۳۲۴
 طباطبائی (سید محمد صادق) ۴۵۳

ظ

ظل‌السلطان ۱۰
 ظهیرالاسلام ۸۶

ع

عارف (ابوالقاسم) ۱۸۸ - ۴۲۴
 عاظمی ۱۷
 عباس آقا (قاتل اتابک) ۱۴
 عباس (آقای شیخ) ۴۵۶
 عباس بن علی ۲۹۴

۱۶۰

شیروانی (جوادی) ۵۳ - ۵۴

ص

صاحب اختیار (حسین قلیخان) ۲۲۸ -
 ۴۵۲
 صادق (حاج شیخ) ۸۷
 صادق (آقا سید) ۱۳۶
 صادق (حاج سید) ۸۷
 صارم‌الدوله (اکبر میرزا) ۱۹۰ - ۱۹۱
 صالح (الهیاری) ۶
 صباح‌السلطنه ۸۶
 صدر ۱۷ - ۸۸
 صدر (دکتر جوادی) ۶
 صدرا ۱۱۹
 صدراالاشراف (سید محسن صدر)
 ۶ - ۷ - ۸۹ - ۴۲۹ - ۴۳۲
 صدرالسلطنه ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ -
 ۱۳۷
 صدراالصدور (میرزا نصرالله خان)
 (پسر صدرالسلطنه) ۱۳۴ - ۱۳۵
 صدرالممالک ۸۶
 صدق‌الملک (حاج) ۹۲ - ۴۵۵
 صدیق (عیسی) ۲۱
 صراف (علوی - حاج سید محمد) ۹
 صمصام‌السلطنه ۱۰۳ - ۱۰۵ - ۱۸۷ -
 ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۴۶۰
 صمصام‌الواعظین ۸۷
 صوراسرافیل (میرزا جهانگیر خان) ۱۱
 ۹۴
 صورتگر (نظم‌علی) ۴۶ - ۴۷ - ۴۸

- عباسعلی آقا (حاج میرزا) ۴۵۵
 عباسقلی خان (سیلو - قریب) ۱۹
 عباس قلی میرزا میرپنجه (شاهزاده
 نیروز) ۲۴۱ - ۲۴۲
 عباس میرزا نایب السلطنه ۲۰۰
 عباسی (رضا) ۱۶۰
 عبدالله (حاج میرزا) ۲۲۷ - ۲۲۸ -
 ۲۲۹ - ۲۳۰
 عبدالطیف (آقا شیخ) ۸۸
 عراقی (حاجی آقا مصمن) ۸۶
 عراقی (شیخ جوان) ۸۷
 عربشاهی (میرزا ابراهیم شاه) ۲۹۲
 عربشاهی (میرزا محمدعلی) (پدر محمود
 میرزا عربشاهی) - ۲۹۲
 عربشاهی (میرزا محمود) ۲۹۲ - ۲۹۳
 ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷
 عسکر گازیچی ۹
 عشقی ۱۹۱
 عصمت السلطنه ۸۶
 عضد السلطان ۸۵
 عضد السلطنه ۸۵
 عضد الملک ۸۶ - ۱۳۶ - ۴۵۲
 عطاء الملک ۳۰
 علاء الدوله ۸۶ - ۹۰
 علاء الدین (سید) ۲۲۷
 علامه حلی ۱۲۰
 علوی (حاج میرزا حسین) شاگرد حاج
 ملا هادی ۲۹۲ - ۲۹۳
 علی (آقا شیخ) پسر آقا شیخ عبدالطیف
 ۸۸
 علی (آقا شیخ) ۸۸
 علی پاشا خان ۸۶
 علی (ع) ۴۲۶
 عماد الدین (آقا میرزا) ۴۵۶
 عماد السلطنه ۴۵۱
 عماد الواعظین لواسانی ۸۷
 عماد خلوت ۲۵۱ - ۲۵۳ - ۲۵۵
 عنایت الله (حاج میرزا) ۸۷
 عوفی (محمد) ۴۲۴
 عیسی (حاجی آقا) ۸۶
 عین الدوله ۲۰ - ۸۵ - ۹۰ - ۱۱۱ -
 ۱۳۶ - ۲۴۶
- ح
- حاضر خان ۴۵۱
 غلام کاشی ۲۴۴
 غنی (دکتر قاسم) ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳
 غنی (روح الله) ۲۹۲
 غنی (مهدی) (برادرزاده قاسم غنی) ۲۹۲
- ف
- فارابی ۱۱۹
 فتودورونا (براسکوی) همسر راسپوتین
 ۲۲۶
 فتحعلیشاه ۲۰۰
 فتحی (محمد) ۲۳۶
 فتحی (نصرت الله) ۲۳۹
 فخرائی (م) ۲۹۹
 فخرالذکرین رشتی ۸۷
 فخر الملک ۱۲۵ - ۱۲۷
 فرخ (محمود) ۲۹۲
 فرمانفرما - نصرت الدوله
 فرهنگ (سید احمد) ۲۸۷
 فروغی (مصمن) ۷
 فرزانه (ماژور فضل الله خان) ۲۵۲ -
 ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۶
 فرید میرزا (سرهنگ) ۷۴

۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ -

۲۵۵ - ۲۵۶

کامران میوزا (نایب السلطنه) ۱۳۶

کانینک (لرد) ۱۵۶

کرمانشاهی (دکتر محمدخان) (کفری)

۱۴

کرنسکی (رئیس دولت موقت روسیه)

۱۴۰ - ۱۴۹

کریم (آقا میر) ۸۸

گریبی (محمد) ۱۶۶

کسروی ۲۴۰

کلارکی (آقا شیخ عباس) ۴۵۶

کلارکی (حاجی معصومعلی) ۴۵۶

کلانتری (رحمت‌الله) ۴۲۲

کلانتری (محمد) ۴۲۲

کلانتری (هاشم) ۴۲۲

کلاهدوز (حاج عبدالوهاب) ۴۵۵

کلمس ۷۶

کلین ژونگ (ستوان نوم) ۳۲۹ - ۳۳۰

کمرهای (سید محمد) ۱۹۸

کنفسوس ۳۶۳

کوب ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱

کوپر ۳۶

کوثری (دکتر) ۷۵ - ۱۳۹ - ۲۷۳

کوراب (سرهنگ) ۸۲

کورز ۳۷۵

کولچاک (دریا سالار امیرال) ۱۴۶ -

۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ -

۱۵۲

کولومبا (ژنرال) ۷۸ - ۷۹

کولیاپلو (نیکالایطرویچ) ۱۴۹ - ۱۵۱

کیدزه (اورجونی) ۱۴۴

فسائی (میرزا هادیخان) ۲۲۸

فضل‌الله‌خان (کنل) ۲۰۱ - ۲۰۲

فهیبالدوله هدایت ۲۷ - ۲۹ - ۳۰ -

۳۱ - ۳۲

فهیبی (خلیل) = فهیبالملک ۴۲۱ -

۴۵۳

فیثاغورث ۲۳۰

فیضان (روزنامه‌نگار انگلیسی) ۷۴

فیض (آیت‌الله) ۴۳۲

ق

قآن مغول ۴۲۱

قریب (ضیاعالدین) ۴۳۱ - ۴۳۲

قزوینی (حاجی محمود) ۸۶

قزوینی (حاجی میرزا یعقوب) ۸۶

قشقای (ناصر) ۲۷۱

قصی (حاج سید عباس) ۸۷

قوام‌الدوله ۸۵ - ۸۶ - ۱۳۶

قوام‌السلطنه (احمد) ۳۲۲ - ۳۲۳ -

۳۲۴

قوام‌الشریعه ۴۵۶

قهرمان (سردار اعظم) ۳۰ - ۳۱

ک

کاپاز (سرهنگ) ۸۲

کاپل (نایب سرهنگ) ۱۴۵ - ۱۵۲

کاشانی (حاجی محمد تقی) ۱۳۵

کاشانی (میر سید حسن) ۴۵۳

کاشفی (رضاصحی‌الدین) ۵۳ - ۵۴

کاشی (طاشاعالله خان) ۲۴۳ - ۲۴۴ -

۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۹ - ۲۵۰ -

ح

چکسواکی (۱۴۳)
 مانکوف ۲۲۰
 مالوی (وزیر امور خارجه فرانسه) ۸۱
 مانوک ۲۶۴
 متولی باشی ۲۴۳ - ۲۴۴
 مجدالدوله (حاج) ۸۶ - ۱۲۷ - ۴۵۵
 مجدالذاکرین تبریزی ۸۸
 مجدالدوله (حاکم کاشان) ۲۵۰
 مجلسی ۱۲۰ - ۱۲۲
 مجل الدوله ۲۵۱
 محاسب الممالک شیانی ۲۵۰
 محترم السلطنه ۱۹۳ - ۱۹۸
 محلاتی (حاج شیخ بهاءالدین) ۴۳۲
 محمد تقی (آقا شیخ) ۴۵۶
 محمد تقی خان (کنل) ۳۳۳
 محمد جعفر (آقا شیخ) ۴۵۶
 محمد حسین خان (پسر ساعدالدوله)
 ۱۳۴
 محمد علی شاه قاجار (محمد علی
 میرزا) ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۴ -
 ۱۷ - ۲۶ - ۹۰ - ۹۴ - ۱۰۹ -
 ۱۱۱ - ۱۲۶ - ۱۲۷ - ۱۷۵ -
 ۲۴۰ - ۴۲۱
 محمد هاشم میرزا (شیخ‌الرئیس قاجار)
 ۴۵۲ - ۴۵۳
 مخبر السلطنه (حاجی مهدیقلی) ۹۲ -
 ۴۵۱ - ۴۵۲ - ۴۵۳ - ۴۶۰
 مختاری (رکن‌الدین) ۴۴۹
 مداح تبریزی (مشهدی محمد علی) ۸۸
 مدرس (آقا علی اشرف) ۲۲۸ - ۲۳۰
 مدرس (سید حسن) ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ -
 ۵۸ - ۴۵۱ - ۴۵۳ - ۴۶۱
 مدرس چهاردهی ۲۹۲
 مدرس (دکتر) ۴۳۶
 مدرس طباطبائی ۱۱۹

کالاتسکوف ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۹۲
 کالینامازنیک ۳۳۰ - ۳۳۱
 گداعلی ۲۲۸
 کرین ۳۲۶
 گلشن (میرزا عبدالوهاب خان) ۴۳
 گنجهای (مهندس رضا) ۴۰۳ - ۴۰۴ -
 ۴۰۵ - ۴۲۳ - ۴۲۴
 گنجهای (مهندس مجید) ۴۲۲
 گیانشاه (عباسعلی) ۴۲۲
 گینزبورگ ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۹۲

ج

ژاورنی ۱۴۵
 ژونویچ (میخائیل) ۳۵۳
 لسان‌الذاکرین ۸۷
 لقمان (دکتر) ۴۵۳
 لندن (ژاک) ۳۸۶
 لنین ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ -
 ۱۴۶ - ۳۷۵
 لوئی چهاردهم ۱۰۵
 لوسلد (ماژر) ۲۰۲
 لوون (شاهزاده) ۱۴۹
 لیوتی (مارشال) ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ -
 ۸۰ - ۸۱

م

مارکس ۳۷۵
 مائوتسه‌تونگ ۳۶۸ - ۳۷۲
 مازاریک (اولین رئیس جمهور

- ۱۱۴
- مظلوم تبریزی (آقا شیخ حسین) ۸۸
 معاضدالسلطنه ۴۵۳ - ۴۵۷
 معاون السلطان ۸۶
 معتمدالدوله ۴۵۵
 معتمدالملک ۴۵۵
 معتمدالحرم ۱۳۷
 معتمدلواءعظین ۸۷
 معتمد دیوان (حاج میرزا علیقلی خان)
 ۴۵۶
 معبدالسلطنه ۸۶
 معری (ابوالعلاء) ۳۱۷ - ۳۱۸ -
 ۳۱۹ - ۳۲۵
 معزالسلطنه ۴۵۶
 معزالملک ۱۸۳
 معظم الملک (میرزا غلامعلی خان) ۴۵۶ -
 ۴۵۷ - ۴۵۸
 معین السلطنه نطنزی ۲۴۳
 معین العلماء اصفهانی (سید عبدالوهاب)
 ۹
 معین الوزاره ۱۸۹
 معین السلطنه ۸۶
 مکرم ۴۶
 ملا صالح مازندرانی ۱۲۲
 ملا علی اصغر (حاج) ۸۸
 ملا علی قلمدان ۱۶۰
 ملا قربانعلی ۱۲۵
 ملک الشعراء بهار ۱۹۹ - ۲۹۹ -
 ۴۵۳ - ۴۶۰
 ملک المتکلمین ۱۱ - ۱۸ - ۹۳ - ۹۴
 ممتازالدوله ۱۹۳ - ۱۹۸
 ممتازالملک ۱۹۸
 ملو ۲۹۵ - ۲۹۶
 منصور (علی) ۲۹
 منصور لشکر ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ -
- مدوفا ۳۲۰
- مساوات (سید محمد رضا) ۱۱ - ۹۲ -
 مستشارالدوله ۱۹۳ - ۱۹۸
 مستشارالسلطنه ۴۳۱ - ۴۵۱
 مستشارالملک ۸۶
 مستشارالممالک ۸۶
 مستوفی الممالک ۸۶ - ۱۵۶ - ۴۵۳ -
 ۴۶۰
 مستوفی (میرزا سید احمد خان) ۴۵۵
 مسعودالملک (کریم = مسعودی) ۱۱۵
 مسکویه (مشکویه) ۳۱۱
 مسر (بیر) ۱۲۹
 مسیح (ع) ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷
 مشارالملک (حسن) ۸۶ - ۱۹۰ - ۲۰۱
 مشاورالسلطنه ۱۸۹ - ۴۵۶
 مشاورالملک ۱۹۰
 مشاورالممالک انصاری ۱۸۹ - ۱۹۰ -
 ۱۹۱
 مشایخی (احمد) = مستشارالسلطنه
 مشکوةالذاکرین ۸۸
 شهدی باقر بقال ۴۵۵
 شهدی حیدرقلی ۲۴
 شهدی علی اکبر ۴۱۵ - ۴۹۱
 مشیرالدوله ۱۵۶ - ۴۵۲ - ۴۶۰
 مشیرالدوله (حسن بیرنیا) ۹۳
 مشیرالدوله (میرزا نصرالله خان) ۱۷۷ -
 ۱۸۱
 مشیرالسلطنه صدراعظم ۸۶ - ۱۲۲
 مصدرالملک ۸۶
 مصدق السلطنه (دکتر مصدق) ۴۰ - ۸۶
 مطیعالدوله (کلیعلی خان) ۸۶
 مظفرالدوله ۸۶
 مظفرالدینشاه ۱۷ - ۸۹ - ۹۰ - ۱۳۴ -
 ۱۳۵ - ۱۳۷ - ۱۷۵
 مظفرالممالک ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ -

- میرزا محمد پیشناز رشتی ۴۵۵
 میرزا محمدعلی (پسر ملک المتکلمین) ۱۸
 میرزا محمود قمی ۱۳۵
 میرزا محمود (مدیر شرکت متفقه)
 ۴۵۷ - ۴۵۳
 میرهاشم شترانی ۲۳۹ - ۲۴۰
 میلیترا (دختر پادشاه مونتگرو) ۲۷۸
 میناکاوا بونز ۲۱۱ - ۲۱۳ - ۲۱۴
 ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۹
 ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳
 ۲۲۴ - ۲۲۵
- ن
- نائینی (میرزا نصرالله خان) ۱۳۵
 ناصر افشار ۲۳۶
 ناصرالاسلام ۲۴۶
 ناصرالدینشاه ۹۰ - ۱۳۳ - ۱۳۷
 ۲۵۰
 ناصر السلطنه (حاجی) ۸۵
 ناصرالملك قراقرلو (نایب السلطنه) ۹۵
 ۹۹ - ۲۰۰
 ناصری (احمد) ۲۴۸
 ناظم الدوله دنیا ۴۲۲
 ناظم العلماء ۴۵۳
 ناظم المطالك خلعتجری ۱۱۵
 ناظم خلوت (ماشاعالله) ۸۶ - ۲۴۴
 ۲۴۷ - ۲۴۸
 نایب حسین کاشی ۲۴۳ - ۲۴۸
 ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲
 ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶
 ۲۵۷ - ۲۵۸
 نبوی (مهدی) ۴۲۲
 نجم السلطنه (حاجیه) ۸۶
- ۲۴۹ - ۲۵۱
 مؤتمن الملك ۵۵ - ۱۵۶ - ۴۵۱ - ۴۶۰
 موثق الملك ۸۶
 موراویف ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴
 موروا (آندره) ۱۵۴
 موسولینی ۱۳۹
 موسی ۴۵۶
 موسی (آقا سید) پسر آقا سید ریحان الله
 ۴۵۵
 موسی (حاجی آقا) ۸۶
 موسی کمان کش ۲۵۲
 مولوتف ۳۶۹
 مونتانی (ناویان) ۸۲
 مونتگمری (ژنرال) ۲۷
 مهرماه خانم (دختر صدرالسلطنه) ۱۳۴
 میازاواتو کوا بورا ۲۱۱ - ۲۱۳ - ۲۱۴
 میخائیل (کشیش) ۲۷۷
 میرباخ (کنت) ۱۴۳
 میرزا ابوالحسن خان ۲۲۸
 میرزا ابوالقاسم (پسر سید محمد
 طباطبائی) ۹۱
 میرزا اسدالله (پسر ملک المتکلمین) ۱۸
 میرزا باقرخان ۲۴۵
 میرزا حاجی آقا (تاجر حریر فروش)
 ۴۵۳
 میرزا حسن بیکرنگار ۱۶۰
 میرزا حسنخان (برادر قوام الدوله) ۸۶
 میرزا حسینعلی تجریشی ۴۵۶
 میرزا رضا (کرمانی) ۱۳۷
 میرزا سلیمان ۲۲۷ - ۲۳۰
 میرزا سید حسن ۲۷
 میرزا عبدالوهاب ۲۲۸ - ۲۳۰
 میرزا علی (پسر قوام الدوله) ۱۳۶
 میرزا کلهر ۲۴۱